

Primjena bibliodrame u socijalnom radu sa starijim ljudima

ZDRAVKA LEUTAR*

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Stručni rad
UDK: 364.65-053.9 : 22
doi: 10.3935/rsp.v21i2.1185
Primljeno: listopad 2013.

HELMUT KRELLER

Spiel--zeit, Beratungs- und Supervisionszentrum
Erlangen, Njemačka

Bibliodrama je metoda grupnog rada. Ne postoji nijedna životna situacija za koju se u Bibliji ne bi mogao pronaći odgovarajući ekvivalent već doživljenog ljudskog iskustva. Stoga, sudionici bibliodrame unose vlastito životno iskustvo u biblijski tekst, produbljuju ga duboko integrirajući vlastiti život i osvještavajući vlastitu stvarnost te bivaju osnaženi. Vrlo je važno da voditelj bibliodrame poznaje psihodinamiku grupe koja može uvelike pomoći boljoj odradi bibliodrame, a može proizvesti otpore i regresiju sudionika. Bibliodrama se u socijalnom radu primjenjuje u radu samih profesionalaca pri izgradnji vlastite osobnosti, a također i u profesionalnom radu u razrješavanju različitih problemskih situacija, kao i u nošenju sa stresnim situacijama na poslu. Bibliodrama se može primjenjivati u radu s različitim grupama korisnika i različitim područjima socijalnog rada. Bitna dimenzija bibliodrame je ta da uključuje cjelovitog čovjeka na sve četiri razine: kognitivnoj, emocionalnoj, duhovnoj i socijalnoj. Teorijske spoznaje bibliodrame u ovom radu primijenjene su u radu sa starijim osobama kao korisnicima i sudionicima grupe.

Ključne riječi: bibliodrama, biblijski tekst, strana života, socijalni rad, grupna dinamika, starije osobe, socijalni radnici.

UVOD

Nema ništa novoga pod suncem. Ništa se ne događa za što ne bismo mogli reći: »Vidi, to je novo? To je već dugo prije mnogo vremena već bilo«, tako je govorio propovjednik Salomon. (Prop 1,9b.10).

Također je i Goetheov Faust II. rekao Mephistu, odnosno, gledateljstvu: »Također ovdje se događa, što se već dugo nije događalo, još onda kad je Nabotov vinograd bio ovdje.« (Faust, 1981.).

Velika ljudska iskustva koja su egzistencijalna uvijek su ista. I ne postoji

* Zdravka Leutar, Studijski centar socijalnog rada, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu / Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, zdravka.leutar@pravo.hr

nikakvo iskustvo za koje se ne bi mogao pronaći odgovarajući ekvivalent već doživljenog ljudskog iskustva u samoj Bibliji. Sve što ljudi doživljavaju međusobno, jedni s drugima i s Bogom ili što bi mogli iskusiti dio je bibliodrame (pojam »bibliodrama« sastavljen je od dvije grčke riječi »biblos« – knjiga i »drama« – djelovanje, učinak). Zajedno je to krajem 60-ih godina analogno psihodrami činilo pokušaj povezivanja biblijske priče s »novim« životnim iskustvima današnjeg čovjeka. Zapravo, subjekt koji je uključen u bibliodramu dolazi sa svojim današnjim životom i stvarnošću i to povezuje s biblijskim tekstom, a ujedno biblijski tekst povezuje ponovno sa stvarnošću subjekta (život – Biblija – život). Bibliodrama je životna interpretacija biblijskog teksta u emocionalnoj, kognitivnoj i duhovnoj prisutnosti sudionika. Zajedništvo i disonante nose u sebi životne impulse (Kessler, 1996.).

Bibliodrama je kreativan i spontan proces. Svakom čovjeku koji je rođen »zdrav« (Moreno, 1988.) dana je mogućnost kreativnosti i spontanosti. Prema Bibliji, kreativnost je dio Božje kreativne snage u čovjeku, te kao što je Bog stvorio čovjeka i svijet, tako čovjek može biti njegov sustvaratelj i graditi s Bogom novi svijet.

Spontanost omogućava čovjeku stvaranje novine, a ne da umije samo ponavljati poznate priče. Izbjegavajući uvijek isti način, moguće je ostvariti kreativno i spontano ljudsko djelovanje i u svakom trenutku učiniti ga jedinstvenim, ne ranije planiranim i predviđenim. To je izravan proces. Ovaj kreativni i spontani proces treba u bibliodrami već stare poznate biblijske tekstove iz vječno recitiranih tekstova probuditi i učiniti plodonosnim za bolji život i bolji svijet.

Bibliodrama je jedno novo doživljavanje, jedan novi stav. Proces bibliodrame je slijed, što znači da u vođenju bibliodrame

nije riječ o učenju nekoliko neophodnih metoda, već o učenju i stavu jednog određenog držanja, odnosno stavu osobe prema biblijskom tekstu.

Biblijski tekst možemo pročitati i ne zamijetiti puninu sadržaja u njemu. No, u bibliodrami ulazimo lagano i postupno u biblijski tekst te s velikom pažnjom promatramo sadržaj svake riječi, rečenice i cjelokupnog teksta. Pritom puno dublje ulazimo u tekst i on obuzima sudionike na kognitivnoj i emocionalnoj razini. Na taj način sudionik može puno dublje zamijetiti smisao i svu ljepotu biblijskog teksta. U kontekstu socijalnog rada, potrebno je osobito naglasiti važnost bibliodrame kao metode: bolje poznavanje sebe, bolje razumijevanje vlastitog problema, lakše prihvaćanje vlastite stvarnosti, izgrađivanje pozitivnih ljudskih odnosa i sl., što će biti prezentirano i u ovom radu.

BIBLIODRAMA I ISKUSTVO SAMOG SEBE

Posebni oblik iskustva je iskustvo samoga sebe. Iskustiti samoga sebe kroz bibliodramu znači biti istovremeno subjektom i objektom. Iskustvo samoga sebe je pojam koji je jako raširen unutar religiozne pedagogije i unutar popularne psihologije. U znanstvenoj psihologiji i pojmovima koji se u njoj koriste taj pojam gotovo u potpunosti nedostaje, dok se u terapiji pojavljuje gotovo isključivo u vezi s izobrazbom terapeuta koji bi trebali imati dovoljno iskustva sa samim sobom. U pitanju jesu li u tom području daljnje izobrazbe terapeuta na taj način ciljevi prilično jasni, »tako se konkretni sadržaji i koncepti dosadašnjih ponuda za iskustvo samoga sebe pokazuju kao izrazito heterogeni, štoviše, moglo bi se reći da između njih leže različiti svjetovi.« (Fiedler, 1996.).

Pokušamo li ograničiti pojam, najprije moramo reći da je u iskustvu sa samim

sobom potrebno samoga sebe u velikoj mjeri ne shvatiti iskrivljeno te na taj način doći do što je moguće otvorenijeg susreta s vanjskim svijetom. Zapravo, u iskustvu sa samim sobom uvijek leži jedna vrsta dupliranja sebe, što znači, ja samoga sebe pokušavam iskusiti, dakle, ja sam istovremeno aktivna i pasivna osoba. Ako, primjerice, samoga sebe lijevom šakom dodirujem po svojoj desnoj ruci doživljavam se kao osoba koja dodiruje i kao dodiruta osoba. To uspijeva samo ljudima, dok životinje to ne mogu. Ta sposobnost samodupliranja, dupliranja (udvostručenja) samoga sebe, sposobnost da samog sebe vidimo istovremeno iznutra i izvana služi tome da se dođe do informacija o samome sebi (Kreller, 2002.).

Tko sam ja? Kako vidim samoga sebe? Tko sam ja u ogledalu drugih? Koja od mojih percepcija samoga sebe je primjerena i koja mi pomaže? Gdje se preklapa moja percepcija samoga sebe s percepcijom mene drugih ljudi?

Iskustvu samoga sebe stoga uvijek treba jedan oblik koji omogućuje objektiviranje iskustva, dakle, kriterije za vrednovanje ponašanja, instance povratne informacije i pomoć u interpretaciji. Moram izmjeriti svoje iskustvo na nekom drugom iskustvu. Moj životni tekst želi se usporediti s drugim životnim tekstovima.

Za to su potrebni drugi ljudi, odnosno, grupa. To zahtijeva također vrijeme i refleksiju, jer kod tog uspoređivanja iskustava, uvijek moram uzeti u obzir i životni kontekst, odnosno, životni tekst (lat. *textum*), tkanje, nešto otkano, protkanost (cjelina) u kojem su doživljena ta iskustva. Iskustvo samoga sebe uvijek pretpostavlja refleksiju o samome sebi. Time je iskustvo samoga sebe puno više od same šifre da se »nešto na samome sebi iskusi«. U iskustvu samoga sebe riječ je o tome da se razumije proces vlastitog postanka i mogućnost integriranja u vlastiti nacrt života. Kako sam ja postao

ono što sam danas? Koji ključni doživljaji su dio toga? Kakav sam još mogao postati? Koje još mogućnosti leže u meni koje žele biti otkrivene i koje se mogu razviti?

Iskustvo samoga sebe pritom ima za cilj razvoj i zadobivanje osobnog identiteta. Ako doživim potvrdu, ponašanje se time učvršćuje i češće pokazuje. Otpor ili izostala reakcija modificiraju ili brišu pokazano ponašanje.

Stoga je u svakom iskustvu samoga sebe prisutan trenutak udvostručenja samoga sebe. Ja kao osoba percipiram samoga sebe, posebice u trenutku kada sam suočen s graničnim iskustvima ili kada se borim za vlastite razvojne šanse.

Za bibliodramu to znači sljedeće: iskustvo samoga sebe u bibliodrami je suma ili zbir mojih pozitivnih i negativnih iskustava, moje dobre i loše slike o samome sebi, mog optimističnog i pesimističnog, uspješnog ili neuspješnog životnog plana i mog tumačenja svijeta. Sve to nosim sa sobom kao svoj tekst koji sam sâm ili u komunikaciji s drugima isprobao i potvrdio ili pak na nekom mjestu imam pitanja, slijepe mrlje i potrebu za razvojem. Tako napunjeno iskustvo samoga sebe u bibliodrami, kroz cjelovito i tjelesno preuzimanje uloga, postaje sinkrono s biblijskim iskustvima.

Moje iskustvo samoga sebe i moje životno iskustvo započinje dijalog s onim što je u biblijskom tekstu posvjedočeno, s iskustvom Boga koje se dogodilo. Ono što mi grupa i tekst pripisuju i od mene očekuju mijenja mene i moju sliku o meni samome. Iz dijaloga između biblijskog teksta i životnog teksta, iz refleksije i povratne informacije grupe, dolaze nova iskustva o tekstu i o meni.

Velika doza iskustva samoga sebe štiti me od toga da pronalazim svoje teme uvijek u drugim ljudima. Nakon apsolviranog iskustva samoga sebe trebao bih biti svjestan koje teme radije slušam, čak iako ih

nitko nije spomenuo i trebao bih znati koje teme nikada ne čujem iako ih grupa stalno zahtijeva. Moram tako prvo dopustiti da mi se izvadi brvno iz vlastitog oka prije nego se bavim trunom u oku drugoga (Mt 7, 4).

BIBLIODRAMA KAO PODUDARNOST BIBLIJSKOG TEKSTA I ŽIVOTA

Lessing se žali na veliku vremensku distancu između nekada napisanih biblijskih tekstova i njegovog sadašnjeg tumačenja kao »ružnog širokog jarka«. »Da sam ja živio u Kristovo doba i vidio ga kako čini čudesa, ne bi imao ni malo razloga sumnjati da su to bila istinska (prava) čudesa.« (Lessing, 1967.).

U bibliodrami se strana teksta i životna strana ujedinjuju. Božji i čovjekov svijet ujedinjuju se i istovremeno događaju. U bibliodramskoj igri događa se istovremenost koja nadilazi ružni kanal između onoga nekada biblijskog teksta i njegovog tumačenja danas.

To je istovremenost koja se može uspostaviti samo igranjem uloga i koja se događa sada na temelju prošlog izvještaja. Ja sad uskačem u uloge od onda kako bih u njima susreo Boga i samoga sebe.

Odjednom nalazim svoju povijest u biblijskom tekstu. Igramo uloge Jakova i Ezava. Rebeka pomaže svom sinu Jakovu kako će prevariti svog brata Ezava (Post 27,6-13).

Kad Jakov osjeća grižnju savjesti i strah od moguće očeve kletve, Rebeka kaže: »Sine moj, tvoje prokletstvo neka padne na mene.« (Post 27,13). U ovom trenutku jedna sudionica kaže: »Moja majka je također uvijek pomagala mojoj sestri«. Ona poznaje iskustvo Ezava. Strana teksta i životna strana u njoj su se susreli.

Ovo ulaženje u biblijski tekst prisiljava na odluku, zauzimanje stava, opredjeljenja

kao što je Kierkegaard odgovorio Lessingu: »Istovremenost nema uopće nikakvu prednost, time što se događa u isto vrijeme.« (Kierkegaard, 1964.). Koja je korist nekoga čuda ako se ono meni nije dogodilo? Tek ako tekst nešto govori, ima značenje u mom životu, on mijenja moj život.

Strani teksta pripada biblijski tekst u raznim prijevodima, a tu dolazi ono što je istražila biblijska egzegeza. Tu pripadaju čak i tumačenje i stvarna povijest kao dio teksta. Životnoj strani pripadaju iskustva i vjerska uvjerenja (svi mogući postojeći modeli u svijetu, oni koji pomažu ili sprječavaju), očekivanja, strahovanja, nade svakog pojedinog sudionika. U objema stranama tekst i život pripadaju velikim egzistencijalnim, općim životnim pitanjima: pitanje krivnje i oprosta, smisla, pitanja odakle i kamo život ide, pitanja o ljepoti, ljubavi, podrijetlu i smislu patnje, smrti, rastavljanju i moći.

Ova pitanja igraju ulogu u biblijskom tekstu i životu svakog pojedinog sudionika. Kao dobra osnovna struktura za odvijanje bibliodrame pokazalo se započinjanje na životnoj strani, pri čemu se ovo kasnije pridružuje tekstu, a zatim se oboje integriraju u vlastiti život, životnu stranu. Ja sam sâm specijalist u svojoj vlastitoj životnoj strani.

Bibliodrama i važnost biblijskog teksta u aktualnim životnim pitanjima

U bibliodrami se polazi od činjenice da biblijski tekst posjeduje važnost za današnjeg čovjeka u smislu povoljne, dobre poruke.

Igra biblijskog teksta odvija se s nadom da će se biblijski tekst osuvremeniti, da će doći do međudnosa između biblijskog teksta i vlastitog života. Sva velika egzistencijalna pitanja i mnogo toga što danas ljudi doživljavaju međusobno i s Bogom, već je odavno sadržano u biblijskom tekstu i može, jer to čovjek povezuje sa svojim osobnim iskustvom, biti važno i

pomoći ukazati na aktualni današnji život (Heidenreich, 1995.). Traume nisu neki današnji fenomen: Josip, sin Jakovljević, bio bi tipičan primjer traumatiziranog mladog čovjeka (Post 37). Bio je prodan od svoje vlastite braće u ropstvo i konačno završio u faraonovom zatvoru. Unatoč tome, uspijeva se odmaknuti od svog dominantno arogantnog, sanjalačkog karaktera. Uspijeva upotrijebiti svoje darove kako bi predvidio buduću nevolju, glad i brinuo se oko toga. Istovremeno pomaže drugima koji su s njim u zatvoru i započinje svoju karijeru kao kraljev pomoćnik, nadstojnik. Još uspijeva i u okončavanju dugogodišnjeg obiteljskog sukoba. Josip kao prototip traumatiziranog mladića? Samuel Laeuchli (1987.) piše o jednom seminaru o bibliodrami u SAD-u na temu *Žrtvovanje Izaka* (Post 22) u kojem je jedna žena koja je kao dijete bila zlostavljana to pročitala kao zlostavljanje djece. To što Izak ipak na kraju nije umro za nju nije bila nikakva utjeha. Rekla je da je doživljeno mučenje ipak bilo mučenje. Ali, za nju je bilo mnogo važnije to o čemu ona do tada nije imala pojma, a to je činjenica da je ovo biblijska priča koja je u društvu u kojem je ona živjela nazivana »knjigom nad knjigama« te je bila smatrana najvažnijom knjigom. »A u ovoj knjizi«, rekla je ona, »zapisana je moja povijest. Društvo priznaje moju povijest.« Ova žena, kaže Laeuchli, posve je pomirena i sretna otišla svojoj kući (Chopich i Paul, 1990.).

I sama pomisao koja se nalazi u terapijskom zauzimanju projekta *Unutarnje dijete*, koji je počeo 1990. godine, već se nalazi u Bibliji (Ps 131, 2): »Ne, ja sam se smirio i upokojio dušu svoju kao dojenče na grudima majke; kao malo dijete, tako je duša moja u meni.«

U Knjizi postanka doznajemo kako nešto počinje, kako Bog počinje i kako mi počinjemo. U ubojstvu Abela od njegovog brata imamo sliku o tome kako se može do-

goditi da jedan brat ubije svoga brata, što se i danas svakodnevno događa.

U Ez 37 i 1 Kor 15 radi se o pitanju gdje su naši pokojnici i kako si možemo predstaviti uskrsnuće.

I sam temeljni čovjekov strah da bi mogao biti zaboravljen i napušten od Boga našao je put u Sveto pismo, kao i Božje obećanje da neće tako zauvijek ostati. (Iz 54,7).

Pa čak i strastveni vinopije dobivaju neku uputu da se prvo daje dobro vino, a kasnije, kad su svi pijani, nudi se lošije (Iv 2,10).

Mogu se navesti bezbrojni primjeri o tome kako se današnji život, sreća, problemi i nesreća već nalaze u Svetom pismu. Biblijski pisci pokušavaju uvijek iznova formulirati odgovore, pomoći i poučiti. Ovi zaista korisni odgovori trebaju u bibliodrami donijeti ploda za rješavanja današnjih pitanja i problema. Bibliodrama služi upravo tome, kako kaže Laeuchli »*synchronische Geheimnis*« – sinkronizirana, usklađena, podudarna tajna (Laeuchli, 1987.).

GRUPNA DINAMIKA U BIBLIODRAMI

Svugdje gdje se sastane jedna grupa uvijek nastaje grupna dinamika. Najmanje tri osobe potrebne su za grupu, budući da među dvjema osobama nastaju osobni odnosi. U grupi od tri osobe reagiraju članovi grupe prema zakonitostima grupne dinamike. Ovo međusobno prožimanje i reagiranje razlikuje grupu od neke skupine ljudi.

Grupna dinamika proučava i opisuje interakcije pojedinaca u malim grupama. Te fenomene može se predstaviti kao nevidljivu mrežu isprepletenih niti iznad i unutar poda između pojedinih članova grupe. Svaki aktivni čin jednog člana mijenja stanje napetosti u ovoj mreži i pripada procesu grupne dinamike koji se u grupi analizira, otkriva i opisuje. Uvijek se u reakciji ili

igrari pojavi nešto što se može razumjeti i protumačiti samo dinamikom grupe. Kroz grupnu dinamiku bit će opisane snage koje su u ovom djelovanju dovele do odgovarajućih akcija. Ovdje je sve u ljudskim emocijama, kao što su privlačnost i odbojnost, ljubav i želja za konkurencijom, transferi i vlastiti obrasci. Grupna dinamika, regresije i otpori usko su povezani.

Kurt Lewin (1890.-1947.) može se smatrati utemeljiteljem vrednovanja unutar grupne dinamike. Predaleko bi nas odvelo opisivanje fenomena grupne dinamike i o tome postoji dovoljno literature. (Ajduković, 1997.; Wilfried, 2001.; Antons, 2000.; Krušić, 2007.; Žižak, 2009.). Bitno je da je svaki voditelj svjestan postojanja ove zakonitosti grupne dinamike te njezine prisutnosti u svakoj grupi. Zbog toga voditelj treba upoznati procese grupne dinamike.

U praksi bi svaki voditelj i voditeljica trebali biti upućeni u ovo područje kako bi zauzeli odgovarajući stav prema tome. Na primjer, »glumac« Abela (Post 4) u bibliodrami je vrlo brzo bio napadnut od muškaraca koji su igrali Adama i Kajina te su ga vrlo agresivno izrugivali kao »ružnog«, »debelog« i »šepavog«. To nije ni na koji način bilo u tekstu. Tek se kasnije uspostavilo da je ova osoba koja je igrala Abela doputovala iz istog mjesta zajedno sa ženom koju su igrali ova dvojica (»Kajin« i »Adam«) pa su oni sumnjali na blisku vezu žene i muškarca koji je predstavljao Abela. Ova pretpostavka i iz toga rezultirajuće neprijateljstvo i želja da »Abela« obezvrijede dominirala je cijelim igrokazom.

Grupni proces

Grupnom procesu pripada sve ono što se dogodi otkad se grupa formira pa dok se ona ne razide. Sve to, zajedno sa sljedećim točkama koje opisuju faze i uloge, uključuje postavljanje ciljeva i zadataka, stvaranje normi i pravila, oblikovanje kulture, kao i

prihvatanje novih članova te odnos prema drugima i drugoj grupi. Svaka aktivnost jednog člana grupe ili voditelja, kao i neverbalni čin, mijenja cijeli proces.

Faze u grupi

Svaka grupa i svi njezini članovi trebaju u razvoju grupe svladati slične probleme te stoga svaka grupa prolazi određene faze koje se odvijaju uvijek prema istoj ili sličnoj shemi. Mnogi autori psihodinamike grupe različito su opisali faze, a mi ćemo se upoznati s Truckmanovom (1965.) strukturom:

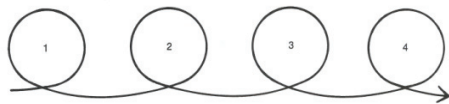
- **Orijentacijska faza (eng. *Forming*):** Pojedini članovi »njuškaju« se i upoznaju, grupa se formira, zauzimaju se uloge i norme, orijentira se. Držanje je neodlučno, nesigurno i usmjereno prema voditelju. Ponašanje se ispituje, grupa je u potrazi za svojim stilom.
- **Faza sučeljavanja (eng. *Storming*):** Ovdje se traži status u grupi, riječ je o moći i utjecaju te prvim sukobima (također i s voditeljem). Često se stavljaju u pitanje ciljevi, proces i smisao rada. Ulogama se daje veće značenje. U ovoj se fazi odlučuje je li moguće zajedno raditi ili se grupa razilazi.
- **Faza suradnje (eng. *Norming*):** Grupa počinje surađivati. Timski duh, mi orijentacija i početak prihvatanja mogućih razlika. Stvaraju se norme i kultura grupe pri čemu voditelj koordinira.
- **Izvođenje - radna faza (eng. *Performing*):** Ovdje je moguće učinkovito raditi u fleksibilnim ulogama. Energija pojedinca i grupe prožimaju se u radu. Međuljudski sukobi uglavnom su riješeni, a rad je usmjeren k cilju i rezultatima.
- **Faza razrješenja (eng. *Adjourning*):** Prvi sudionici se povlače, dosta im je. Grupa se razilazi. Osjeća se žalost i želja za ponovnim okupljanjem.

Warren Bennis (1972.) opisuje drugačiji model koji je više orijentiran na Wilfred

Bion kod kojeg se ubrzo uočavaju sličnosti s gore opisanim modelom.

- *Dependenz* – ovisnost
- *Konterdependenz* – protiv ovisnosti/prkos
- *Interdependenz* – međuovisnost, zrelo biti zajedno

Niti jedna ova faza ne protječe linear-
no. Antons (2000.) opisuje njihovo kružno
događanje:

Također, pri dolasku novog člana faze
kraće vrijeme opet se odvijaju od početka.

Uloge u grupi

Poznata je podjela u sljedeće grupe
(René, 1992.):

- *Alpha* (voditelj): on prepoznaje potrebe grupe i djeluje u skladu s tim. On je konkurent voditelju, daje sugestije i dominira u grupi.
- *Beta* (specijalist): to je on koji zna, stručnjak koji ima utjecaj kada je riječ o sadržajnim pitanjima. On obično ima dobar odnos s Alphom, a prema grupi je prilično neutralan.
- *Gamma* (sljedbenik, suradnik): oni su sljedbenici Alphe. Alpha je izrastao iz njih, sada se oni identificiraju s njegovim pozitivnim svojstvima i prenose pozitivne projekcije na njega.
- *Omega* (žrtveni jarac, žrtva): onaj koji ometa, nosilac svih negativnih projekcija. Njegova je pogreška jasna i prije nego što je djelovao. Pojavljuje se kao strašljivac koji je zakazao, koji ništa ne uspijeva ili koji smeta i koji je vječito neodlučno i kontradiktorno gundalo. Kada ne bi bio prisutan, skupina bi mogla predivno

raditi. On je također žrtva, onaj koga se žrtvuje. U situacijama kada se prema njemu odnosi kao prema nekom vanjskom protivniku, skupina raste i oblikuje se u zajednicu. Grupa nastoji isključiti Omegu, žrtvovati je. Ovo žrtvovanje uspostavlja sklad u zajednici i jača socijalnu koheziju. Omega je kao prolaz za napade izvana, a na izvjestan je način suprotnost Alphi. Protivnici izvana imaju preko njega veću šansu jer se mogu s njim udružiti protiv Alphe. Suprotno uvriježenom mišljenju, Omegina uloga jako je moćna. Omega čini nešto i za grupu (kako je gore opisano), na primjer, prva izražava otpor ili ukazuje na tabu temu i tako uništava tobožnji grupni sklad što će na nju navući protivljenje i bijes. Omega je nužan za konstituiranje skupine. On čini nevjerovatno mnogo za grupu. Ako bi grupa izgurala Omegu, odmah bi na njezino mjesto došao neki drugi član grupe.

Voditelju bibliodrame se iz gore navedenih razloga preporuča pažljivo slušanje onoga što govori Omega u grupi. Često je upravo to ono što vodi dalje (kako dalje). Istovremeno treba paziti da se Omegi i njezinom otporu ne daje previše vremena.

Omega inače privlači pozornost voditelja na sebe stalnim pitanjima koja iziskuju dodatna objašnjenja samim postavljanjem pitanja, odugovlačenjem s Alphom, pri čemu se najviše vremena troši na njega, a time postaje konkurencija pravom Alphi.

Za razliku od drugih uloga, uloga specijalist ne mora biti neophodno pokrivena u grupi.

Uz to postoje ostale uloge koje ispunjavaju određene funkcije u grupnom procesu. Poznate su: »klaun«, »izdajica«, »spletkar«, »šarmer«. Takve se uloge dodjeljuju pojedinim članovima u grupnom procesu. Oni obično imaju veze s obilježjima ličnosti uloge koja im je dana.

BIBLIODRAMA I SOCIJALNI RAD

Socijalni rad kao primijenjena znanstvena disciplina orijentiran je na sagledavanje socijalnih procesa koji uzrokuju socijalne probleme te na razvijanje vještina potrebnih za djelotvorno provođenje intervencija radi sprječavanja, ublažavanja ili potpunog iskorjenjivanja socijalnih problema (Ronby, 1990.). Stoga možemo ustvrditi da je socijalni rad usmjeren na zadovoljavanje potreba pojedinca u njegovoj užoj i široj okolini. Da bi socijalni radnik mogao učinkovito djelovati, treba poznavati pojedinca, primarne i sekundarne skupine u kojima živi, njegovu društvenu zajednicu te državne institucije.

Prema novoj definiciji socijalnog rada koju je izradilo Međunarodno udruženje socijalnih radnika, »socijalni rad je zanimanje koje promiče socijalnu promjenu, rješavanje problema u međuljudskim odnosima i osnaživanje i oslobađanje ljudi da postignu svoju dobrobit.«¹

Međunarodno udruženje socijalnih radnika donosi i definiciju u kojoj nastoji obuhvatiti stvarnost današnjeg društva u globaliziranom svijetu: »Socijalni rad usmjeren je na prepreke, nejednakosti i nepravde koje postoje u društvu. Djeluje u situacijama krize i velikih nevolja, kao i situacijama svakodnevnih osobnih i socijalnih problema.«²

Moguće je uočiti bitne ciljeve socijalnog rada koji se odnose na društvenu (makro)razinu – djelovanjem u smjeru socijalne promjene i na individualnu razinu – rješavanjem problema u međuljudskim odnosima i osnaživanjem s ciljem postizanja dobrobiti pojedinca (Leutar i sur., 2008.).

Silvia Staub-Bernasconi (1995.), švicarska teoretičarka socijalnog rada, polazi od toga da pri postavljanju ciljeva i metoda socijalnog rada i provođenju socijalnih intervencija treba imati na umu da je čovjek biće s potrebama, a da su te potrebe kod ljudi različite.

Unatoč religijskim korijenima socijalnog rada, koji je i nastao u sklopu prvotnih religijskih zajednica, sve donedavno uloga religije i duhovnosti bila je zanemarivana (Leutar i Leutar, 2010.).

Bibliodrama i profesionalac socijalni radnik: mogućnost rada na sebi i boljeg ophođenja sa stresnim situacijama

Bibliodrama nije terapija, ali ima neke terapijske elemente. To ne uključuje samo novi pristup biblijskom tekstu nego jedan novi pristup vlastitoj osobnosti (Gossmann, 2002.). Bibliodrama omogućuje interakcijski proces između sadržaja biblijskog teksta i članova u grupi. Terapijska dimenzija bibliodrame sastoji se u tome da pristupi socijalnog radnika vlastitoj osobnosti uključuju vlastitu životnu povijest i vlastitu sadašnjost te je promatraju u svjetlu biblijskog teksta. Pritom je vrlo važan izbor uloga: primjerice, tko igra koju ulogu? Tko ima moć? Tko se osjeća slabim i ima ulogu žrtve i slično. Tu je moguća identifikacija s drugima. Primjerice, moguće je uzeti jedan grm ruža (Stevens, 1996.). Važno je da misli i slike u okviru vježbe u grupi ne budu potisnute, već da se na putu identifikacije pokušaju poistovjetiti s grmom ruža. Ako voditelj kaže: »Pripazite na misli i slike koje vam se pojavljuju... Kakvog su oblika? ...Predstavite si sve te

¹ International Federation of Social Workers, Social Work and Social Cohesion in Europe. A project of the International Federation of Social Workers – European region. Draft Report (2006)., 2.

² International Federation of Social Workers, Social Work and Social Cohesion in Europe. A project of the International Federation of Social Workers – European region. Draft Report (2006)., 2.

misli i slike u jednoj staklenki... Promatrajte... Istražujte kakvog su oblika, kako reagiram na ovo promatranje... Kakve mi još misli i slike nadolaze, stavite ih također u staklenku i pogledajte ih, što preko njih možete iskusiti... Uzmite staklenku, ispraznite ju od misli i slika i pripazite kako su iščezle i staklenka ponovo biva prazna...« Ako kod grupe nije bilo blokade i ako se svatko identificirao s grmom ruža: to sam ja, ovaj je osjećaj bio putovanje snova i u analizi ovog putovanja iz snova biva jasno da je osoba unijela puno vlastite osobnosti te da je osvijestila puno toga iz vlastitog života. Vrlo je jasno da je sve ono što osoba doživljava itekako povezano s njezinim životom i načinom doživljavanja vlastitog postojanja.

Mnoštvo identifikacijskih mogućnosti u bibliodrami je puno određenje i više od toga jer je svaki biblijski tekst prepun biblijskih likova, situacija te različitih osobnosti, ali s tim su povezane i druge uloge koje se mogu pojaviti: životinje, predmeti, priroda, ali i osjećaji koje donosi pojedini biblijski tekst. Stoga, svaki sudionik ima punu mogućnost prepoznati se i identificirati upravo s onim što u tom trenutku prepoznaje, neovisno bio to biblijski lik, neki predmet ili pak osjećaj koji prepoznaje. Najvažnije je da se događa njegova unutarnja dinamika.

Dakle, bibliodrama ne nudi i ne otvara samo nov pristup biblijskom tekstu, već i nove pristupe vlastitoj osobnosti pojedinca, u ovom slučaju socijalnog radnika, koje je potrebno upoznati kako bi mogao kao profesionalac primjenjivati određena znanja. Stoga kažemo da bibliodrama ima određenu terapijsku dimenziju (Grossmann, 2002.).

Ova njezina terapijska dimenzija može biti najjasnija na primjeru jednog biblijskog dramskog rada na tekstu Post 13,1-12. Sudionici slušaju taj tekst i trebaju izraziti jednu riječ ili rečenicu nekom gestom ili

pokretom. Tako, primjerice, jedna socijalna radnica koja ima 28 godina pokazuje pri svojoj prezentaciji bolno lice okrenuto prema podu jer je uzela dio rečenice Post 13, 6a: »I tako im nije bilo dosta zemlje, da ostanu zajedno...« Kasnije u razgovoru bilo je jasno da je socijalna radnica uzela pola te rečenice jer se u svojoj životnoj situaciji identificirala s imanjem. Ona više ne može izdržati činjenicu da svi hoće razgrabiti njezino imanje i osjeća se umorno zbog toga. Sudjelovanje u bibliodrami omogućilo je socijalnoj radnici uvid i mogućnost osvještavanja vlastite životne situacije. Poslije je u razgovoru izrekla svoju situaciju i drugi sudionici, socijalni radnici u grupi i voditelj, izrazili su joj svoju podršku i blizinu. Podijelila je sa sudionicima svoje stresne situacije i bespomoćnost koju je doživljavala, ali i osnaženost sa strane vlastite samospoznaje situacije i razmišljanja članova grupe. Jednostavno je njezina osobnost dobila drugu dimenziju.

Sve nas ovo upućuje na veliko mnoštvo biblijskih tekstova i mogućih životnih situacija koje možemo koristiti u radu sa skupinama socijalnih radnika pomoću kojih mogu osvijestiti svoje životne i profesionalne situacije, a koje su dio njihovog identiteta te je na taj način moguće poraditi na njihovom prihvaćanju i rješavanju, ovisno o čemu je konkretno riječ. Bibliodrama nam pruža jedan integracijski pristup stvarnosti u kojoj su zastupljene sve dimenzije čovjeka: duhovna, fizička, psihička i socijalna.

Nakon analize primjene bibliodrame u profesionalnoj samopomoći te metodi samopoznavanja i suportivnog djelovanja te *peer* podrške prilikom pomoći profesionalaca, osvrnut ćemo se i na primjenu bibliodrame na različita područja djelovanja u socijalnom radu. Bibliodrama se primjenjuje u različitim područjima djelovanja: s djecom (Klaes, 2002.), mladima (Engeler,

2002.), kod djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom (Jung, 2002.), radu s obiteljima (Schulz, 2002.), multikulturalnosti (Alderbert, 2002.), medijacije (Hoffman i Weissmann, 2002.), sa starima, u procesima žalovanja i drugim područjima (Kreller, 2013.).

PRIMJENA BIBLIODRAME U RADU SA STARIJIM OSOBAMA

Da bi se u procesu starenja pojedinci uspješno suočili s poteškoćama, važno je imati aktivan život i stalne interese kojima će se zamijeniti rad. Pojedinci bi također trebali pronalaziti nove prijatelje kojima će zamijeniti drage osobe koje su se odselile ili umrle. Teoretičari smatraju da smanjenje socijalnih interakcija nije potaknuto od starijih, već je rezultat utjecaja zajednice i vanjskih okolnosti (Lemon, Bengston i Peterson, 1972., prema Schaie i Willis, 2001.).

Osobe koje se ponašaju prema ovom modelu uspješno nadomještaju uloge izgubljene umirovljenjem ili smrću supružnika novim ulogama. Njihovo ponašanje sličnije je ponašanju sredovječnih osoba nego starijih.

Aktivnosti u koje se starije osobe mogu uključiti su raznolike:

- neformalne aktivnosti – uspostavljanje socijalnih veza s prijateljima, susjedima i rođacima;
- formalne aktivnosti – aktivnosti u raznim dobrovoljnim grupama.

Štambuk i sur. (2011.) kažu da starijima treba pružiti mogućnost da budu korisni članovi društva te da će na taj način i cijelo društvo napredovati. Jedan od načina podrške i omogućavanja bolje kvalitete življenja starijim osobama upravo je i mogućnost bibliodrame za starije osobe, a u tom kontekstu rada, u različitim područjima njihova života i osiguravanje što kvalitetnije svakodnevnice. S druge strane,

poznato je da su istraživanja pokazala kako je religioznost u starijoj dobi intenzivnija nego u drugim životnim razdobljima (Leutar, 2001.; Štambuk, 2004.).

U bibliodrami imamo nekoliko važnih koraka (Poehel, 2003.). Ovi koraci dio su bibliodrame, a također i dio bibliodrame sa starijim osobama:

1. Prezentacija biblijskog teksta ili traženje teksta. Voditelj predstavi biblijski tekst ili motivirana grupa sama pronađe tekst. Potrebno je da se svaki sudionik s tekstom može identificirati ili u najmanju ruku imati dobar osjećaj.
2. Scenski prikaz (pronalaženje vlastitih uloga). Voditelj pomaže sudionicima da kroz uživljanje pronađu ispravne uloge, da ih prihvate, predstave, izađu iz njih i reflektiraju svoje iskustvo s bibliodramom.
3. Integracija: povezanost između biblijskog teksta, iskustva kroz igranje uloga i dnevne životne situacije (što znači povezanost između egzegeze i životnih spoznaja).
4. Susret: otkrivanje, stjecanje povjerenja, produbljivanje različitih formi iznutra i izvana: pronalaženje distance i blizine, empatija, samozaštita, promatranje vlastite nutrine i drugih.
5. Izražena religioznost: poticanje spontanosti i kreativnosti koje omogućuje sudionicima iskusiti vlastitu religioznost koju je moguće u sebi prepoznati i osvijestiti te u kontaktu s drugima izraziti.

Sada ćemo navesti jedan praktičan primjer bibliodrame sa starijim osobama na temelju prispodobe o izgubljenom sinu i milosrdnom ocu (Lk 15,11-32).

»Zagrijavanje«

1. Pozdrav voditelja s uputom da smo došli na bibliodramu o izgubljenom sinu i milosrdnom ocu.

2. Nakon toga slijedi upoznavanje sudionika u skupini kroz sociometrijsku kartu (ime, prebivalište, mjesto rođenja i životni putovi).
3. Nakon toga sudionici lagano šecu po prostoriji i pokušavaju izreći ključne riječi koje se pojavljuju u tekstu: Ljubav je... Izgubljen je... Milosrdan je... Kod kuće je...

Prostor teksta

1. Svatko pronalazi pogodno mjesto u prostoriji i smješta se onako kako mu je najudobnije te stječe mogućnost pročitati tekst dva puta.
1. Svatko ima svoj tekst i još jedanput ga u tišini čita za sebe i pronalazi riječ i rečenicu koja je njemu od posebnog značenja. Zatim se sudionici lagano šecu prostorijom i pozdravljaju jedni druge svojom riječju. Smisao ove vježbe je što dublje produbiti tekst na kojem će se raditi u bibliodrami.
2. Sudionici produbljuju dalje svoj tekst na način da pronalaze posebno mjesto u okolini gdje će smjestiti svoju riječ. Na tom mjestu izgovore svoju riječ i svi sudionici ponove to isto, pokušavajući se uživjeti u sudionika ili sudionicu čija je to riječ.
3. Izmjena iskustava i pitanja vezana uz tekst.

Rad na strani života

1. Oblikovanje prostora: Sudionici se pokušavaju prisjetiti situacije »kad sam jednom otišla«. Sa sobom uzimaju rekvizite i pokušavaju se u potpunosti uživjeti u situaciju tog svog iskustva. Primjerice, netko će to povezati s nekim svojim teškim iskustvom iz djetinjstva kada su mu se roditelji svađali kod kuće, a on se zbog toga sakrio na tavan kuće i slično. Ili se pak može prisjetiti situacije kada je otišao u svijet droge.

2. Intervjui voditelja: voditelj dolazi do sudionika i intervjuira ih ulazeći u tu situaciju s ciljem da sudionika dovede do najdubljeg osjećaja kojeg je tada imao.
3. Svi sudionici su u krugu i voditelj ih pita s čim idu u večer, noć. Kako su proveli popodne?

Nastavak sutradan (ukoliko se radi o bibliodrami od jednog dana popodne i prijedodne):

1. Jutarnja runda sljedećeg dana: Kako si? Je li nešto ostalo od jučer? Kako ti ide?
2. Hodanje uz laganu glazbu ili su moguće i neke vježbe razbuđivanja
Strana biblijskog teksta
1. Sjećanje na tekst kroz zajedničko čitanje teksta
2. Postavljanje slika/statua na temelju riječi ili rečenice svakog sudionika. Svatko od sudionika izrazi putem statue način na koji vidi svoju vlastitu riječ ili rečenicu. Sudionici skupine koji su u gledalištu izražavaju ono što vide, a zatim protagonist izrazi riječima što je kroz statuu/sliku želio pokazati.
3. Uživljavanje u uloge: dva brata, oca koji ima imanje i bogatog građanina koji ima farmu svinja.
4. Izbor uloga
5. Bibliodramska grupna igra
6. Izlaženje iz uloga
7. Povratna informacija o ulozi koju si igrao i povratna informacija o identifikaciji s ulogom.
 - a) Integracija: Što od onoga što si igrao pronalaziš u svom osobnom životu? Odakle to poznaješ?
 - b) Kreativna faza: ton, blok za crtanje i boje te izrada umjetničkog djela
 - c) Predstavljanje umjetničkih djela kroz vodstvo u muzeju
 - d) Završna runda: kako se osjećaju sudionici i s čim idu u svoju svakodnevicu.

Važno je zamijetiti da bibliodrama ima četiri razine: kognitivnu razinu (znanje), emocionalnu razinu (osjećaje), duhovnu razinu (klanjanje – meditacija) i socijalnu razinu (akcija). Bibliodrama nije nikakav spektakl za publiku, već događaj u kojem sudionici doživljavaju smisao riječi fizički, emocionalno, socijalno i duhovno (Poehel, 2003.).

ZAKLJUČAK

Bibliodrama je metoda kreativnog grupnog rada sudionika na biblijskom tekstu i vlastitom životu. Ona omogućuje sudionicima upoznavanje sebe i osvještavanje vlastite stvarnosti kroz biblijski tekst. To je metoda prema kojoj vlastito životno iskustvo, osobnost, povijest i kulturu sudionik donosi sa sobom, susreće se s biblijskim tekstom te u njemu integrira svoju stvarnost, a nakon »prolaska kroz biblijski tekst« ponovno se susreće sa stranom života. Za bibliodramu je vrlo važno da voditelj računa i dobro poznaje psihodinamiku grupe koja može doprinijeti uspjehu bibliodrame sudionika, a isto tako može biti izvorom otpora u grupi i regresije koji jednostavno umanjuju i ometaju proces bibliodrame.

Bibliodrama u socijalnom radu može biti korisna metoda rada, kako u bibliodrami za profesionalce, tako i za socijalne radnike i ostale slične struke, u smislu lakšeg i smislenijeg ophođenja u stresnim situacijama na poslu, ali može poslužiti i kao izvrsno sredstvo samopoznavanja i rada na vlastitoj osobnosti kao preduvjetu za dobar profesionalni rad. Bibliodrama se može primjenjivati u skupinama za samopomoć samih socijalnih radnika i ostalih sličnih struka ili *peer* grupa u rješavanju nekih problemskih situacija u radu s korisnicima.

Bibliodrama je i metoda koju socijalni radnici mogu primjenjivati u radu s različitim grupama korisnika: djecom, mladima,

starijima, osobama s invaliditetom, ovisnicima, mladima u sukobu sa zakonom, medijaciji, žalovanju, penalnim ustanovama i drugim institucijama. Moguća je primjena na gotovo sve skupine korisnika.

Također je moguće primijeniti bibliodramu u radu sa starijima i birati biblijski tekst za različita problemska područja s kojima se susreću osobe u starijoj životnoj dobi te kao takva ona može biti funkcionalno sredstvo u poboljšanju kvalitete života starijih osoba.

Vrlo je važan integracijski pristup u bibliodrami: kognitivna, emocionalna, duhovna i socijalna razina sudionika.

LITERATURA

- Ajdković, M. (1997). *Grupni pristup u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
- Aldebert, H. (2002). Gespielte Streit-Kultur der Buchreligionen. Bibliodrama und interreligiöser Dialog. U E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 38-46). Bonn: Kohlhammer.
- Antons K. (2000). *Praxis der Gruppendynamik: Übungen und Techniken*. Göttingen: Hogrefe.
- Bennis, G. W. (1972). Entwicklungsmuster der T-Gruppe. In L. B. Bradford, J. R. Gibb & K. D. Benne (Eds.), *Gruppen-Training: T-Gruppentheorie und Laboratoriumsmethode*. Stuttgart: Ernst Klett.
- Chopich, E. J., & Paul, M. (1990). *Aussöhnung mit dem inneren Kind*. Freiburg: Ullstein.
- Engeler, W. (2002). Mehr als ein Spiel Bibliodrama in der Jugendarbeit. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 82-89). Bonn: Kohlhammer.
- Ettl, C. (Ed.). (2003). *Bibliodrama: Die Bibel ins Spiel bringen*. Dostupno na http://www.dei-verbund2005.org/Bulletin/BDV%206667_d.pdf
- Fiedler, P. (1996). *Verhaltenstherapie in und mit Gruppen. Psychologische Psychotherapie in der Praxis*. Weinheim: Beltz.

- Goethe, J. W. (1981). Der Tragoedie zweiter Teil. In E. Tunz (Ed.), *Goethe: Werke Kommentare und Register, Hamburger Ausgabe in 14 Bänden*. Band III. München: C. H. Beck.
- Gossmann, H. C. (2002). Die therapeutische Dimension Bibliodrama und Gestalttherapie. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 63-70). Bonn: Kohlhammer.
- Heidenreich, H. (1995). Eine Auswahl der Vielfalt: Varianten des Bibliodrama in Literatur und Ausbildung. *Lebendige Seelsorge*, 46(3), 156.
- Hoffmann, M., & Weissmann, M. (2002). Konkurrenz und Bereicherung. Bibliodrama und Mediation. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 71-82). Bonn: Kohlhammer.
- International Federation of Social Workers, & International Association of Social Workers (2004). *Global Standards for Social Work Education. Human services Conference*. Northampton, MA: IFSW.
- International Federation of Social Workers (2006). *Social work and social cohesion in Europe*. A project of the International Federation of Social Workers – European region. Draft Final Report. Dostupno na http://cdn.ifsw.org/assets/FINAL_Soc_Coh_Report_-_agenda_item_4.2.pdf
- Jung, U. (2002). Wunder - na und? Bibliodrama im Religionsunterricht einer Schule für Blinde und Sehbehinderte. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 103-109). Bonn: Kohlhammer.
- Kessler, H. (1996). *Bibliodrama und Leiblichkeit. Leibhafte Textauslegung im theologischen und therapeutischen Diskurs*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Kierkegaard, S. (1964). Philosophische Brocken. In L. Richter (Ed.), *Kierkegaard, Søren, Werke*. Band V. Reinbek: Rowohlt.
- Klaes, Ch. (2002). Im Spiel die eigenen Stärken entdecken. Bibliodrama mit Grundschulkindern. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 97-103). Bonn: Kohlhammer.
- Kreller H. (2002). Lebenserfahrungen im Dialog. Bibliodrama zwischen Text und Selbsterfahrung. U E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 142-149). Bonn: Kohlhammer.
- Kreller, H. (2013). *Bibliodrama. Ein Lehr- und Praxisbuch*. Erlangen: BoD-Books on Demand.
- Krušić, V. (ur.). (2007). *Ne raspravljaj, igranj! Priručnik forum-kazališta*. Zagreb: Hrvatski centar za dramski odgoj – Pili poslovi d.o.o.
- Läuchli, S. (1987). *Das Spiel vor dem dunklen Gott. „Mimesis“ – ein Beitrag zur Entwicklung des Bibliodramas*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Theologie.
- Lessing, G. E. (1967). Über den Beweis des Geistes und der Kraft. In K. Wölfel (Ed.), *Lessings Leben und Werk in Daten und Bildern*. Band 3. Frankfurt: Insel Verlag.
- Leutar, Z., & Leutar, I. (2010). Religioznost i duhovnost u socijalnom radu. *Crkva u svijetu: CUS*, 45(1), 78-103. Dostupno na <http://hrcaak.srce.hr/file/76620>
- Leutar, Z. (2001). Religioznost obitelji u Hrvatskoj, Austriji i Poljskoj. *Bogoslovska smotra*, 71(1), 85-107. Dostupno na <http://hrcaak.srce.hr/file/45873>
- Moreno, J. L. (1988). *Gruppenpsychotherapie und Psychodrama. Einleitung in die Theorie und Praxis*. Stuttgart: Thieme.
- Pohl-Patalong, U. (2002). Kritische Freundschaft. Bibliodrama und Feministische Theologie. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 30-38). Bonn: Kohlhammer
- René, G. (1992). *Das Heilige und die Gewalt*. Frankfurt am Main: Sozialwissenschaft Fischer.
- Ronby, A. (1990). Teaching social work. *International Social Work*, 33(4), 299-309. doi: 10.1177/002087289003300403
- Schaie, K. W., & Willis, S. L. (2001). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Schulz, W. (2002). „So habe ich das noch nie gesehen....“ Bibliodrama als Möglichkeit für die Seelsorge. In E. Naurath & U. Pohl-Patalong (Eds.), *Bibliodrama: Theorie - Praxis - Reflexion* (pp. 109-116). Bonn: Kohlhammer

- Staub-Bernasconi, S. (1995). *Systemtheorie, soziale Probleme und Soziale Arbeit: lokal, national, international oder: vom Ende der Bescheidenheit*. Bern: Paul Haupt Verlag.
- Stevens, J. O. (1996). *Die Kunst der Wahrnehmung. Uebungen zur Gestaltherapie*. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Štambuk, A. (2004). *Stavovi starijih osoba prema smrti i umiranju*. (Doktorska disertacija). Zagreb: Pravni fakultet.
- Štambuk, A., Leutar, Z., & Žitnik, M. (2011). Stavovi građana prema starijim osobama. U Z. Leutar (ur.), *Zbornik radova Međunarodne znanstvene konferencije „Socijalni rad i borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti: profesionalna usmjerenost zaštiti i promicanju ljudskih prava“* (str. 225-246). Zagreb: Zaklada Marija De Mattias.
- Tuckman Bruce, W. (1965). Developmental sequences in small groups. *Psychological Bulletin*, 63(6), 384-399. doi: 10.1037/h0022100
- Žižak, A. (ur.). (2009). *Izazovi grupnog rada s djecom, mladima i odraslima u riziku*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet.

Summary

BIBLIODRAMA APPLICATION IN SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY

Zdravka Leutar

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Helmut Kreller

*Spiel--zeit, Beratungs- und Supervisionszentrum
Erlangen, Germany*

Bibliodrama is a method of team work. The equivalent of every life experience can be found in the Bible. Therefore, participants in bibliodrama introduce their own life experience in the biblical text, deepening that biblical text by deeply integrating their own lives in it, thus becoming more conscious of their own reality and strengthened. It is very important that the moderator recognises psychodynamics of the group, which can be of a great help in doing bibliodrama better or hand produce resistance and regression of participants. Bibliodrama in social work applies to work of professionals themselves, to help them build their own personality, and in their professional work in situations when they have to solve various problem situations or cope with stressful situations at work. Bibliodrama can be used to work with different user groups in different areas of social work. An important dimension of bibliodrama is that it involves the whole person on all four levels: cognitive, emotional, spiritual and social. Theoretical knowledge about bibliodrama in this paper is applied to work with elderly people, both as users and participants of the group.

Key words: *bibliodrama, biblical text, side of life, social work, group dynamics, elder people, social workers.*